

V TVORIVEJ DIELNI TEXTÁRA I

(prevzaté z časopisov Dychová hudba)

Rád by som prehovoril piesňou... Ale ako?

Náš národ je bohatý na ľudové umenie, tradície, zvyky, piesne, ľudový odev i ľudový tanec. Nikto nepredpisoval vývoj tohto umenia, len sám život formoval jeho podoby, vlastné regióny a dobu, ktorú človek žil. I dnes žijeme určitú konkrétnu dobu i keď "modernú...", a predsa s ľudovou piesňou na perách pri tých najrozličnejších životných príležitostiach. Avšak, ak sa zamyslíme nad vznikom našej ľudovej piesne, nevdojak nám na um príde človek, lebo je o ňom, o jeho živote, radošti, či žiali. Z toho vyplýva, že len sám človek mohol vyjadrovať svoje pocity pomocou textu, či melódie.

Súčasný človek tiež žije hodnotným životom a chce vyjadriť svoju náladu, chce sa prihovoriť svojou vlastnou poéziou, chce podporiť atmosféru, v ktorej sa nachádza, chce prehovoríť piesňou. I naša doba je bohatá na talenty vo všetkých oblastiach umeleckej tvorby a k nim sa chceme prihovoriť v tomto čísle časopisu INFORMÁTOR. Teda k talentom -textárom v tomto žánri a hľadať spoločnú reč v naozajstných hodnotách, ktoré by pretrvali dlhšie, než mnohé „pop_hity“, ktorých životnosť sa často ráta len na týždne.

Miera hodnoty každého umeleckého diela je merateľná kritériami estetického hodnotenia. A však jeho pravá hodnota je relatívna a v mnohom závisí od odborných vedomostí, často emotívnych pohnútok, či iných subjektívnych prístupov hodnotiteľa. I napriek nie v plnej miere objektívnym výsledkom hodnotenia je potrebné neustále sa k umeleckým dielam vyjadrovať, najlepšie v čo najväčšom počte a množstve názorov z radov odborníkov i prostých užívateľov, aby sa časom dosiahla najbližšia reálna hodnota diela v porovnaní s absolútnou. Naším predmetom záujmu sú tentoraz texty piesní, ktoré vyjadrujú súčasný stav spoločnosti, najmä na slovenskom vidieku na dedine v 60.- 90. rokoch 20. storočia.

Sú to texty piesní, ktoré čakajú dve cesty. Cesta zľudovenia, teda ich pretrvávajúce v podobe tzv. ľudovej piesne (napr. piesne F. Mikuleckého z Moravy či iných slovenských, českých i moravských autorov, ktorá sa vždy uchová a ktorá vyjadruje svojím obrazom v podobe slov a rýmov, myšlienok a iných hodnôt nálady, činnosti a spôsobu života toho - ktorého obdobia. Druhá cesta je cestou postupného zabudnutia, zapríčineného mnohými faktormi (nesúlad melódie s textom, nevyváženosť, nepravdivosť textu, neúčinnosť jednej či druhej zložky, nedobovosť- archaizmus a ďalšie.

Rýmovanie - je usporiadanie slov do viet tak, aby sa podobali najmä v koncovkách, avšak aby vytvárali melodickú a rytmickú zhodu. Napr.:

*Jak je ten svjet bohatý,
ked spívame já a ty.
Ked si spolem dohromady
dáme dvje noty.*

Často sa dopúšťame v rýmovaní rytmických nepravidelností, napr.:

*Jak je ten svjet bohatý,
ked si zaspívame já a ty.*

I keď je to tá istá myšlienka i rým, chyba (melódia textu) melodičnosť.

V mnohých prípadoch je rým presný, avšak banálny až príliš lacný a to vtedy, ak sa v celom texte používajú v slovách, ktoré sa majú rýmovať len samé rovnaké slovné tvary (slovesá, prídavné mená, podstatné mená). Napr.:

rosenka - kosenka
spievajú - bývajú
mesiačik - chudáčik
maľované – vyšívané

Text sa stáva zaujímavejší, ak sa tieto slovné tvary menia:

*Každý s nami spieva dokola,
ked' ho naša polka zavolá*

Alebo:

*Za Gbelama písek bílý točí sa
A nad borem trhajú sa nebesa.*

Treba však povedať, že rýmovať v piesni na ľudovú nôtu sa dá i v strede textu:

*Vínko mám, nepijem ho sám
súsedú zavolám
pjesničku s nima zaspívám
ked oni dojdú k nám.*

Text je potom plnší a melodickéjší.

Každý text by teda mal okrem rýmov, čo je pre pieseň prirodzené, obsahovať predovšetkým **myšlienku** ako základ hodnoty textu. Myšlienka môže byť „skrytá“ alebo „holá“. Skrytá myšlienka je pôsobivejšia a hodí sa viac do textu, ktorý má i iné hodnoty, o nich sa ešte zmienime. Holá myšlienka je vhodná do jednoduchých skladieb, väčšinou polkového charakteru. Ak hovoríme o myšlienke v texte, máme na mysli hodnotu, ktorá sa nevyslovuje sucho a „polopatisticky“, ale stáva sa akýmsi duchom piesne, akoby bola v texte zakliata, avšak pri speve v spojení s melódiou sa vyslobodí a ľuďom sa ukáže v plnej kráse.

Na ukážke dvoch rôznych sloh posúďte sami, ktorá má myšlienku

*Pime vínečko, dobré je!
Hej, gdo že nám ho naleje?
Naleje nám ho dzívečka,
ej, z dubového súdečka.*

Alebo:

*Ked' si ťa pohárku nalejem,
slunko sa pres tebja zasmjeje.
Jak mi zavoňáš, tak mi zachutnáš
s tebou sem zapomnel očenáš.*

Mnohé texty využívajú i poetické zvraty, ktorým hovoríme i poézia v texte. Sú to vyjadrenia myšlienky v inotajoch, v rôznych synonymách, metaforách a prirôvnaniach. Použitím poézie v texte dostáva text piesne iné parametre a pri preexponovaní tejto zložky by sa mohol zmeniť na báseň. Všetkého veľa škodí. I ľudový text je krajší, ak je vskutku jednoduchý, ale nemal by byť plochý.

Hĺbka textu je práve v jeho poetickosti, avšak i s tou treba narábať opatrne.

*Proč sa na mňa můj milý,
proč sa hneváš,
šak zelené pérečko
na klopje máš.
Žádný chlapec z dediny,
enem ty mi jedziný,
enem ty mi vjeneček
z hlavy zdeláš.*

Alebo:

*Enem taká pjesnička je najdrahší,
kerá rozespívá ludzí, poleší.
Rozkvitne nám s ňú aj celá naša zem,
kerú šecí nad svůj život milujem.*

Mnohé texty piesní majú i hodnotu historickú, nie však vo vymenúvaní archaizmov, ale tým, že vo svojich veršoch prinášajú slová či väzbu na činnosti, ktoré majú svoje kúzlo, dobovú hodnotu i svoj ekvivalent v modernej reči a predsa si získajú svoje pevné miesto v „modernom texte“. Je to sčasti vyvolané potrebou akéhosi druhu romantizmu, ktorý súčasnej dobe chýba. Je to i úcty vzdanie činnosti, ktorá si nezaslúži, aby bola zabudnutá. Nehovoriac o tom, že v takej piesni, o akej hovoríme, je táto historická hodnota „udomácnená“.

*V lej Lábskej hospodze
mládenci sa bili
jak keby kohúci
z pantú zeskočili.*

Alebo:

*Ked sem koňa zaprahau,
najskúr sem mu chomút dau,
potom zdržák do oja
aj retážky z postroja.*

Alebo:

*Ty Kátovské lúky široké sú
kdo ma na ne dobrú ostrú kosu,
temu budem hrabať,
na podšádky dávať
skoro ráno chladnú rosú.*

Tieto ukážky majú úzku súvislosť s nasledujúcou hodnotou.

Podobnú funkciu v týchto textoch má hodnota regionálna. Je to určitá autorova hrdosť na svoj kraj, na rodný kraj, na miesta, kde je mu lepšie ako inde. I táto hodnota sa musí do textov pridávať s citom, aby text nebol viac tendenčný - popisný, vtieravý ako regionálny.

Doteraz sme hovorili o pozitívnych hodnotách textu až na záverečnú poznámku. Tendenčnosť, to je snaha predimenzovať jednu z hodnôt a text sa tak stáva vyjadrením niečoho, čo prevyšuje vlastný obsah či poslanie. Vlastná sestra tendenčnosti je nadbiehanie, teda vtieravosť, príležitostný text v nie dobrom slova zmysle.

Tieto negatívne stránky textov sú veľmi ťažkým materiálovým podkladom i pre hudobného skladateľa. Pretože i hudobná zložka piesne musí vychádzať z určitej myšlienky (v prípade, že sa hudba tvorí na predložený text). Zvláštnym negatívom je opisnosť. Ide o spôsob tvorby textu, ktorý na prvý pohľad nemusí zapôsobiť negatívne, a pritom jednoduchosťou si získava pozitívnu pozíciu.

Poslednou zložkou textu, ktorú možno nazvať pomocné slová, je dopĺňanie veršov a rýmov rôznymi pomocnými slovami, ktoré dotvárajú, niekedy zvýrazňujú alebo menia hodnotu slova. Sú to krátke slová jedno až dvojslabičné. Nemožno o nich jednoznačne hovoriť ako o negatívnom jave, ale pri ich nadbytočnom použití jednoznačne textu škodia (ten, hej, enem). „Vata“ to je všetko ostatné, čo by si chcelo hovoriť myšlienka, poézia, historická hodnota či regionálna hodnota. Je to časť textu, ktorá by sa mala v každom prípade nahradiť hodnotnejšími slovami či súvetiami.

Jedným z negatívnych aspektov tvorby textov je používanie vulgarizmov. Je to podmienené určitou obmedzenou dispozíciou výberu vhodných slov, alebo nevhodným zjednodušením si práce. Text by mal byť uceleným umeleckým dielom, ktoré je plnohodnotné nielen v spojení s melódiou, ale aj ako samostatný literárny útvar, t.j. pri čo i len prečítaní by nemal vyžadovať ďalšie úpravy - ako sa ľudovo povie „nepýta si ani pridať ani ubrať“.

Okrem všetkého vyššie uvedeného by mal mať každý text svoju sviežosť, jednoduchosť, ktorá mu dodáva punc ľudovosti, ktorá sa stáva bránou k zrozumiteľnosti, a tým aj na cestu zľudovenia, na cestu, ktorá piesni zaručí nesmrteľnosť. Je to dar aj potenciálnemu tvorcovi hudby, lebo jednoduchý text s myšlienkou, trochu poézie i štipkou regionálneho historického korenia dáva záruku že hudobnému skladateľovi melódie napovedia všetky spomínané pozitívne hodnoty.

Miroslav I r š a

V TVORIVEJ DIELNI TEXTÁRA II

(prevzaté z časopisov Dychová hudba)

Bariéry textára piesní dychovej hudby!

Ešte pred pätnástimi či dvadsiatimi rokmi sa väčšina našich básnikov dištancovala od písania textov k pesničkám stredného prúdu populárnej hudby i napriek tomu, že text piesne a báseň majú, pokiaľ ide o remeselnú stránku tvorby, veľa styčných plôch. Panovala tu predpojatosť, akoby napísať dobrý pesničkový text bolo niečo jednoduché, čo sa dá zvládnuť „ľavou zadnou“ a nehodné ich veľkého poetického ducha. Táto bariéra fungovala ešte vypuklejšie v postoji k piesni s dychovou hudbou.

Niektorí básnici pochopili (možno aj vďaka tantiémam), že v dobrej pesničke má ich slovo oveľa väčšiu šancu ako v dobrej básni dostať sa do „každej rodiny“, ba že majú možnosť zľudovieť. Keď zistili, že dokážu „cítiť“ pesničku, že dokážu prijať jej pravidlá a zákonitosti, stali sa (aj) textármi.

Pred textárom piesní pre dychovú hudbu stojí obyčajne ešte jedna bariéra. Dychovú hudbu mnohí považujú za „starožitnosť“, za niečo, čo je nám už generačne cudzie. Zasadujú ju do spoločnej mozaiky s krpcami, slamenými strechami a inými „historicky prekonanými“ atribútmi nášho vidieka.

Po prekonaní týchto dvoch bariér stojí adept - textár pred otázkami: Ako písať text? Čím sa líši text pre rockovú kapelu od textu pre dychovku? Čo majú spoločné? atď. S pribúdajúcimi skúsenosťami prichádza na ďalšie a ďalšie otázky, a (možno podobne) tak ako ja si na ne odpovedá.

Spoločné pre pesničky rozličných žánrov by azda mal byť dobrý nápad (s prípadným chytľavým **šlágvortom**) a profesionálne spolupracovanie (dodržiavanie formálnej stavby textu, hudobného rytmu i rytmu verša, „synchronizácia“ textu s hudobným motívom, voľba adekvátnych poetických prostriedkov). Odlišovať by sa mali pohľadom a čiastočne i voľbou témy (aby zodpovedala istému žánrovému ohraničeniu) a výberom výrazových prostriedkov (slov, slovných spojení).

Ilustrujme si tento názor dvoma ukázkami refrénov pesničiek:

a) *Semester súkromných hodín*
b) *Bozky a báječných sto dní*
Spoločné nájomné za privát
Semester súkromných hodín
Na konci váhavé odíť
Echo mi stále znie (späť sa vráť.)

b) *Keď začne kvitnúť orgován*
viem, že si na mňa spomenieš
Aspoň na pár chvíľok sa ti
v duchu naša láska vráti.
Keď začne kvitnúť orgován
tak pamäť vráti nám ten čas
sa znova ozve v nás

Téma obidvoch pesničiek je takmer identická, z hľadiska formálneho by nebol problém urobiť z ukážky a) valčík a z b) dať swingovú fazónu. Ale výber výrazových prostriedkov umožní aj laikovi určiť, ktorý text je dychovkový, a ktorý rockový.

Všimnime si výber slov: na jednej strane (semester, privát, echo) a na druhej strane orgován, chvíľka, kvitnúť.

Všimnime si metafory a slovné spojenia: semester súkromných hodín, spoločné nájomné za privát a na druhej strane: keď začne kvitnúť orgován, láska svojou tichou piesňou.

Všimnime si aj rozdiel v istej heslovitosti, strohosti v ukážke a) a opisnosti v ukážke b).

Pri porovnávaní žánrovo výrazne odlišných pesničiek sa nám môže zdať všetko jasné a

jednoduché. Každý žáner, aspoň ja som o tom presvedčený, má svoj stredný prúd (nielen populárna hudba) a svoje bočné prúdy i protiprúd. Ani dychovkové pesničky netvorí homogénny celok. V ich spektre nájdeme napr. ľudové piesne, ponášky na ľudové piesne, „stredný prúd“, pochody a pod.

Upriamime pozornosť na dve, z hľadiska súčasnej tvorby dychovkárskych textárov najrozšírejšie skupiny. Sú to ponášky na ľudové piesne a štandardné pesničky pre spev a dychový orchester („stredný prúd“). Podobne ako pri porovnávaní predchádzajúcich ukážok, aj medzi týmito dvoma skupinami jestvujú rozdiely. Pri ich rozlišovaní ide ale o jemnejšie odtiene

*c) Oral by ja pole oral
moja kobyľka je chorá
Unavená, slabá
ledva svoj pluh ťahá*

*d) Pre Hanku, Moniku, Kláru
stal som sa jablkom sváru
Kto to už zažil, ten pochopiť vie
Mali ma v túžbach a plánoch
Snívali o mojom áno
až ma raz dostanú na emenvé*

Moja kobyľka je chorá

Forma i reálie ponášky na ľudovú pieseň sú také ako v autentických ľudových piesňach (oranie, pole, kobyľka). Atmosféru ľudovosti možno podčiarknuť aj použitím nárečových prvkov v texte (napr. Kúty, Kúty). Reálie ukážky d) sú predsa len trocha neľudové jablko sváru, plán, emenvé), ale napriek tomu sa mi zdá, že vo svojom výraze nepatria nikde inde ako do dychovky.

Ako textár vnímam tieto „zásady“ ex post. Pri tvorbe sa riadim intuíciou a inštinktívne vyberám vhodné komponenty. Som ako kuchár, ktorý, aj keď nerobí celkom podľa receptu, vie, že do torty sa mu nehodí štiplavá paprika a do jaternice cukor. Ale pripúšťa, že iný kuchár to môže vidieť úplne inak.

Albín Škoviera

V TVORIVEJ DIELNI TEXTÁRA III

(prevzaté z časopisov Dychová hudba)

Texty k piesňam - báseň, či „nebáseň“?

S textami k piesňam sa zaoberám už od svojich banskobystricko-stredoškolských čias. Mala som totižto šťastie, že v triede sme mali výborných muzikantov (medzi nimi napr. aj skladateľa Igora Bázlika) a vlastný triedny orchester, v ktorom hrávali aj ich vlastné skladby. No a tie potrebovali sem-tam i otextovať. Pretože som mala povest' „triedneho básnika“ a navyše mi noty nerobili problémy (bola som absolventkou Hudobnej školy, odbor klavír), zverili túto úlohu mne.

Tak som „pričuchla k textárčine“ a musím sa priznať že mi zavoňala. Bavilo ma hľadať vhodné slová na hudbu, pripadalo mi to ako zaujímavá krížovka, ktorej tajničku som veľmi rada lúštila. už vtedy som si uvedomila, že pritom ide, aj nejde o báseň. že s básňou majú texty spoločný najmä rým, plus vyjadrenie nejakej myšlienky či obrazu, podľa možnosti aj s istou nápaditou pointou, ale že sa musia poslušne podriaďovať skladateľovej predstave o rytme i celkovej hudobnej atmosfére skladby. Slovom, že na zádumčivú melódiu nemôžem písať veselé texty, a naopak.

Naučila som sa chápať, že v piesni - či sa mi to už páči, alebo nie - je dominantná melódia a že kvôli nej sa neraz treba vzdať rôznych slov či metafor, ktoré sa básnikovi niekedy priam tlačia do pera, ale ktoré by svojim neadekvátnym slovným prízvukom, prípadne počtom slabík v slove narušili hudobnú štruktúru skladby. To si od textára vyžaduje disciplinovanosť v hľadaní výrazových prostriedkov, aby tie i napriek nutnej podriadenosti hudbe nenarušili celkové vyznenie spoločného diela.

Týmito zásadami sa snažím riadiť i dnes, keď dostanem do rúk notový záznam novej skladby. Niekedy má hudobný skladateľ dosť presnú predstavu, čo, chcel hudbou vyjadriť. Ak sa čo len trochu zhoduje s tou mojou (po vypočutí skladby zväčša i ja nadobúdam isté emocionálne podnety), snažím sa rešpektovať ju. Ak nie, robím si po svojom, aspoň pokiaľ ide veľmi dobrým tréningom na skutočne prísnu textársku disciplínu bola pre mňa práca na piesňach k muzikálu „Čarokrásna pani majstrová“ na motívy španielskeho dramatika F.G. Lorcu a na hudbu pána Bohumila Trnečku. Španielska melodika piesní tohto muzikálu dala veru poriadne zabráť slovenčine, v ktorej ma to zvädzalo k úplne odlišným akcentom a slovným dĺžkam... Bola to pre mňa naozaj dobrá škola.

Aj pri skladbách pre dychové orchestre väčšinou píšem texty na hudbu. Často pri nich (ako i pri iných hudobných žánroch) začínam najskôr pracovať od refrénu. Ak sa vydarí, je to polovica úspechu. Verzie už potom prichádzajú akosi samé od seba, viažuc sa, pochopiteľne, k obsahovému zameraniu refrénu.

Ak píšem najskôr text, ktorý mienim ponúknuť na zhudobnenie, musím mať aspoň približnú predstavu o žánri budúcej hudby. Napr. iné slová i rytmus volím pre plánovaný valčík, iné pre polku. V ostatnom však vychutnávam možnosť spracovať vlastný nápad s relatívnou voľnosťou, bez nutnosti podriaďiť sa presnej hudobnej forme. Iba pri druhej verzii refrénu musím, pochopiteľne, dbať o to, aby sa v nej dlhé a krátke slabiky a počet slov zhodovali s tou prvou. Inak by to pri zhudobňovaní robilo skladateľovi starosti.

Podkladom pre zhudobnenie sa v zriedkavejších prípadoch môže stať i báseň textársky neupravená, ak hudobníka inšpirovala. Vtedy si ju ale zvyčajne musí upraviť hudobne, zvoliť si v nej časť na prípadný refrén a „čarovať“ s ňou tak, aby sa dala dobre zaspievať.

No ani textár nemusí vždy zaprieť v sebe básnika, ak ním náhodou je. Veď poetickosť textu môže byť každej skladbe len na osoh. No nemôže sa vyhnúť zákonitostiam, vyplývajúcim z faktu, že toto dielko sa ma spievať, a nie recitovať... Mimochodom, moja skúsenosť je taká, že väčšinu skladateľov vopred dodaný text príliš nenadchýna. A ak aj, vyžaduje si to často ešte rôzne vzájomné kompromisy. Preto - hoci s ťažkým srdcom - uznávam právo skladateľa na prioritu hudby v tejto spoločnej práci.

Písať text na hudbu znamená síce viac hlavolamov, niekedy aj na úkor textárovej básnickej invencie, no zároveň je tu i väčšia istota, že hlavná zložka skladby - melódia neutrpí ujmu na kráse... Ideálne pravda je, ak sa podarí obe zložky zladiť tak, že ujmu neutrpí ani slovo textára, ak obe tvoria jednoliaty celok, v ktorom by jedna bez druhej ani hádam nemohli existovať. Vtesnanie sa do hudby by nemalo byť pre textára výhovorkou na slabý, nič nehovoriaci text. Slovom, treba sa popasovať so slovom. A to dovtedy, kým sa aj vo svojom hudobnom „pancieri“ necíti voľne a prirodzene. Myslím, že by sme nemali pritom zabúdať ani na speváka, na úskalia asimilácie slov, na ich ľahkú vyslovovateľnosť bez prílišného zhľuku spoluhlások, atď.

Je toho dosť veľa, čo musí mať textár na pamäti, ak chce, aby jeho práca nebola zbytočná. Preto, ak sa mu občas hneď všetko naraz nedarí, hádam by mal odložiť pero hoci aj na dlhší čas a počkať si na inšpiráciu, prípadne písať text i „na splátky“. Rozhodujúci je predsa výsledok, a nie čas, ktorý sme kvôli nemu vynaložili.

Anita Tešovičová